

ne prebieha a manifestuje sa vo vedeckých revolúciách. To, čo má Bachelard s Kuhnom spoločné, je antikumulativistický postoj k dejinám vedy. Bachelardov antikumulativizmus a diskontinualizmus je však iného druhu, čo treba opäť zdôrazniť, nepadá mu za obet pokrok vedy. Bachelard však odmieta možnosť rozvíjania starých učení, ktoré by sa postupne, kumulatívne menili na nové. Napriek tomu, že z hľadiska novej teórie sa stará teória obyčajne javí ako jej zvláštny prípad, toto poznanie prichádza vždy až ex post. Samotná stará teória ako zvláštny prípad novej nemôže vyvolať v myslení novú všeobecnejšiu teóriu. Tam, kde kumulativistickí teoretici vidia jednoduchší variant novej teórie, prípadne jej predstupeň, tam Bachelard vidí „...funkčné okýptenie, zmenšenie, biedu tohto zjednodušeného, ale nie jednoduchšieho obrazu.“ (s. 58)

V mnohom možno s Bachelardom súhlasiť. Domnievame sa, že stará teória nepodnecuje vznik novej teórie svojím racionálnym jadrom, ale práve naopak, svojou nedostatoknosťou, tým, že nedokáže pokryť celé spektrum

možností a javov objektívnej reality a zrodí anomálie a krízu danej vedeckej disciplíny. Až v tejto situácii vzniká nová teória najmä vďaka tomu, že vedec alebo časť vedeckého spoločenstva sa dokáže od starej teórie odpútať, pretože táto už neinšpiruje, ale skôr zväzuje. Duch Bachelardovskej vedy „...posudzuje svoju minulosť tým, že ju odsudzuje. Jeho štruktúra je vedomím vlastných historických omylov.“ (s. 160) Heuristickú silu vidí Bachelard najmä v dialektike, ktorá pod totožným odhaľuje rozdielne a vďaka tomu môže plne pochopiť význam a zmysel starých teórií, ich klady i omyly vo vedeckom poznaní a vytvoriť nové teórie s novým duchom vedy. Pre marxistickú filozofiu je Bachelardovo dielo neustále zaujímavé, nesporne patrí k tým najvýznamnejším a najsvetlejším stránkam nemarxistického myslenia nášho storočia, a preto má význam vracáť sa k jeho dielam, v ktorých, ako hovorí M. Zigo, „...nás prizval k spoločnému premýšľaniu o otázkach nejednoduchých a neľahkých“.

Euboslav Doval

MYŠLIENKOVÝ SVET GEORGA LUKÁCSA

I. HERMANN: Die Gedankenwelt von Georg Lukács. Budapest 1978, 403 s.

Dielo maďarského filozofa, historika kultúry a estetika Georga Lukácsa, sa v čase svojho vzniku stretávalo (a stretáva sa dodnes) s rozdielnymi, dokonca celkom protichodnými ohlasmi, a to tak zo strany nemarxistických mysliteľov, ako aj v radoch marxistov. Lukáčsov zložitý ideový vývin a vnútorná rozporuplnosť jeho diela podnietili rozsiahle polemiky o tom, „na ktorú stranu barikády vlastne patrí“. Všeobecne známe sú snahy buržoáznych teoretikov odcudziť Lukácsa mar-

xizmu a jeho učenie charakterizovať ako určitú odnož „kritickej filozofie“ frankfurtskej školy. Ich argumentácie sa opierajú prevažne o jednostrannú interpretáciu jeho diela, vyzdvihujú počiatočnú, predmarxistickú etapu/jeho tvorby, respektíve niektoré nie dôsledne marxistické a revizionistické názory. O to naliehavejšie vystupuje do popredia požiadavka komplexnej a objektívnej analýzy Lukáčsovej tvorby z marxistických pozícií, analýza, ktorá by sa nevzťahovala len na nie-

ktoré čiastkové idey a aspekty jeho rozsiahleho diela a zachytávala by celé, viac ako šesťdesiat rokov trvajúce filozofické, literárno-vedné a politicko-ideologické pôsobenie tohto veľkého mysliteľa.

Positívnym príspevkom v tomto smere je práca maďarského autora Istvána Hermanna, zameraná práve na proces kryštalizovania a dozrievania Lukáčsovo marxistického presvedčenia. Jeho komplikovaný duchovný vývin na ceste k marxizmu zasadzuje autor do širokého rámca spoločensko-politickej a kultúrnej atmosféry na prelome storočí. Ukazuje na špecifické podmienky rakúsko-uhorskej monarchie, v ktorých sa názory mladého Lukácsa začínali formovať. I neskôršie teoretické práce analyzuje autor na pozadí konkrétneho-historickej situácie prvej polovice 20. stor. v súvislosti s takými historickými udalosťami, ako boli obe svetové vojny, Veľká októbrová socialistická revolúcia, socialistická prestavba Maďarska i maďarské udalosti v roku 1956.

Za duchovných otcov Lukácsa považuje Hermann nemeckú klasickú literatúru (najmä Goetheho a Kellera) a subjektívny idealizmus Kanta a Fichte. Kantov vplyv sa jednoznačne prejavil napr. na Lukáčsovom poňatí kategórie formy ako jediného dynamického elementu umeleckého diela, ako organizujúceho princípu inak pasívneho obsahu. Podrobnou analýzou však autor odhaľuje, že ani vo svojich prvotinách nezachovával Lukács vernosť kantovskej interpretácii dôsledne a v niektorých aspektoch už možno zaznamenať príklon ku Heglovi.

Prvé obdobie tvorby (do ktorého patria také práce ako *Die Seele und Formen*, *Die Theorie des Romans*, *Geschichte und Klassen*) je poznamenané vedomím všeobecnej krízy, predovšetkým krízy kultúry, ktoré sa v tomto čase výrazne reflektovalo v li-

teratúre, filozofii a publicistike. Simmel, Sombart, Rothenau, ale aj Spengler, A. Weber a ďalší „kritici kultúry“ do značnej miery ovplyvnili celkovú orientáciu Lukáčsovej tvorby, dokázal sa však ubrániť ich pesimizmu a bezperspektívnosti. Predobraz socializmu ako jediného možného východiska má však u neho v tejto etape skôr charakter akéhosi nového náboženstva a mýtiskej dokonalosti. „Smiešnym utopizmom“ označil neskôr sám Lukács svoje názory z tohto obdobia. V procese jeho vnútorného ideového dozrievania však zohrali významnú úlohu, a preto im Hermann vo svojej monografii oprávnené venuje pozornosť.

Na základe predchádzajúcej analýzy jasne načrtáva dve možnosti, pred ktorými stál Lukács v čase prvej svetovej vojny. „Jedna bola formálne prekonanie „duchovedy“ a vytvorenie tzv. kritickej filozofie, ktorej klasickým stelesnením bola frankfurtská škola. Druhá možnosť spočívala v priamej konfrontácii so svetom dokonalej hriešnosti, t. j. s imperializmom, na čo však už bola potrebná nová triedna základňa.“ (s. 87) Pri uprednostnení druhej možnosti mala veľkú úlohu Októbrová revolúcia v cárskom Rusku a Maďarská republika rád. Lukács bol jedným z prvých členov komunistickej strany v Maďarsku a aktívne — ako ľudový komisár pre kultúru — sa zúčastňoval revolučného prevratu r. 1919. Neznamená to však, že aj v teoretickej oblasti stál už na pozíciách marxizmu. Nasledovalo ešte obdobie vnútorného boja medzi hegelovskou a marxistickou dialektikou, ktorého odrazom je najmä práca *Dejiny a triedne vedomie* z r. 1923. Pri jej rozbere Hermann objektívne ukazuje na jej problematický charakter a na neprekonanú poplatnosť Heglovi napr. na teórii identity subjektu a objektu, popieraní objektívnej dialek-

tiky prírody, na kategórii totality, na mystických črtách Lukáčsovej etiky, na nesprávnom chápaní procesu objektivizácie a zvecnenia.

Za definitívny obrat v Lukáčsovej svetonázorovej orientácii považuje Hermann rok 1930 a dáva ho do súvislosti s jeho pobytom v Sovietskom zväze (na moskovskom Ústave Marxa a Engelsa). Stretnutie a spolupráca s Michailom Lifšicom, jedným z najväčších znalcov Marxovho diela, a oboznámenie sa s Marxovými *Ekonomicko-filozofickými rukopismi* z roku 1844 spôsobilo zmenu v Lukáčsovom prístupe k materializmu, ktorá spočívala v úplnom uznaní objektivity predmetného sveta. Blížšie poznanie estetických tradícií ruských revolučných demokratov a podstatných črt Marxovej estetickej koncepcie podnietili znovu Lukáčsov záujem o problémy estetiky, ktorým sa intenzívne venoval celé nasledujúce štvrtstoročie. Hermann interpretuje základné tézy jeho estetickej koncepcie, súčasne však oboznamuje čitateľa s ohlasmi, ktoré vyvolali v radoch filozofov a literárnych teoretikov, napr. s rozsiahlou diskusiou o problematike realizmu v umeleckej tvorbe, vyplývajúcej z jeho práce *Umenie a objektívna pravda* z r. 1934. Podobne sa dotýka v hlavných črtách polemiky o Lukáčsovom poňatí politiky národného frontu a jeho chápaní vzťahu komunistických a nekomunistických spisovateľov (napr. konfrontácia s Brechtom a Garaudym).

Hlavným filozofickým dielom tohto obdobia však zostáva práca *Mladý Hegel. O vzťahu dialektiky a ekonomie*. Hermann nachádza tri dôvody motivujúce Lukáčsov návrat k Heglovi: prehodnotenie problematiky identity subjektu a objektu, poňatie filozofickej tradície a konečne objavenie súvislosti ekonomie a filozofie ako dôležitej oblasti dejinnofilozofického

skúmania. Ukazuje na nové črty Lukáčsovej interpretácie Heglovho učenia (v porovnaní s predchádzajúcou prácou *Dejiny a triedne vedomie*, v ktorej zastával najortodoxnejší variant heglovstva) svedčiace o zásadne odlišných teoretických východiskách. Monografia ponúka zaujímavé porovnanie tejto interpretácie Hegla s interpretáciou Marcuseho, odhaľuje ich styčné plochy i body, v ktorých sa rozchádzajú.

Ani ďalšia etapa Lukáčsovej teoretickej činnosti a koniec-koncov i praktického pôsobenia nie je bez rozporov. Hermann sleduje jeho životné osudy od návratu do oslobodeného Maďarska, aktívnu účasť na verejnom živote, neustále kolisajúcu popularitu i konkrétne postoje v roku 1956. Analyzuje niektoré — prevažne však literárno-teoretické — názory, ktoré vyvolali rad útokov a boli podrobené kritike ako revízia marxizmu.

Záverečné kapitoly venuje autor monografie dvom významným Lukáčsovým prácam *Zvláštnosť estetického* a *Ontológia spoločenského bytia*. Prvá mala byť zavŕšením dlhoročných výskumov a vlastne prvým súhrnným výkladom Lukáčsovej estetiky rozvrhnutým do troch častí: 1. poznávaco-teoretické problémy estetiky, 2. historicko-materialistická časť estetického a 3. teória umeleckých druhov. Svoju pozornosť sústreďuje I. Hermann na Lukáčsovo poňatie kategórie zvláštneho, lebo „sféra zvláštneho je základom špecifického pôsobenia estetického“. (s. 336)

Pri rozbere poslednej veľkej práce Lukácsa sa zaoberá autor tak jej historicko-kritickou (ontológia neopozitivismu a existencializmu, Hegla, Marxa i Nicolaia Hartmanna), ako aj systematickou časťou (problém práce, reprodukcie, ideológie a odcudzenia). Je toho názoru, že Lukács koncipoval svoju ontológiu s kritickým zámerom,

ako protipól spoločensko-ontologických negatívno-dialektických predstáv tzv. kritickej teórie frankfurtskej školy.

Hermannova rozsiahla práca poskytuje čitateľovi možnosť preniknúť do hlbín myšlienkového sveta jednej z veľkých a mimoriadne komplikovaných postáv nášho storočia. Obzvlášť cenné je na nej práve to, že sa autorovi podarilo presvedčivo zachytiť Lukácsovu vnútornú rozpornosť a zložitý ideový vývin. Nemalou mierou k tomu určite prispelo to, že neponúka len chronologickú analýzu diela a celkový obraz jeho osobnosti dokresľuje

životnými osudmi a praktickými postupmi. Opiera sa pri tom o znalosť rozsiahlej sekundárnej literatúry, ale aj o osobné kontakty a spoluprácu s Lukácsom. I keď monografia nepodáva komplexnú analýzu celej tvorby (čo koniec-koncov presahuje možnosti jednej práce) a má prevažne interpretačný charakter, je rozhodne hodnotným príspevkom k dejinám marxistickej filozofie a pre šírku svojho záberu je zaujímavá nielen pre filozofov a estetikov, ale i literárnych teoretikov.

Magda Holubová

SOVIETSKA MONOGRAFIA O SOKRATOVI

F. CH. KESSIDI: Sókratés. Svoboda, Praha 1980, 203 s.

Po slovenskom vydaní Kessidiho knihy *Od mýtu k logu* (Bratislava 1976) vyšla v českom preklade jeho ďalšia pozoruhodná práca, venovaná azda najslávnejšej a súčasne najzáhadnejšej postave antickej filozofie — Sokratovi. Autor sa v nej pokúsil vyložiť teoretický obsah Sokratovho učenia, určiť zmysel a význam jeho činnosti v širšom kontexte sociálno-politických dejín a celkovej ideovo-duchovnej atmosféry vtedajšieho Grécka. Kessidiho monografia je podnetným historicko-filozofickým príspevkom k riešeniu stále aktuálnej „sokratovskej otázky“.

Z čoho vlastne pramení vznik tzv. problému Sokrata? Je všeobecne známe, že Sokrates nezanechal nijaký písomný odkaz. Všetky informácie o jeho živote a učení čerpáme z diel jeho žiakov a priateľov (filozofa Platóna, historika Xenofóna), ako aj z prác neskorších autorov (najmä Aristotela), z ktorých každý chápal, vysvetľoval a hodnotil postavu tohto mysliteľa svojším spôsobom. Opiera-

júc sa o tieto historické pramene a novšiu literatúru o Sokratovi, ktorá má v posledných desaťročiach stúpajúcu tendenciu, Kessidi hľadá vlastnú odpoveď na staronovú otázku, či je vôbec možné — vzhľadom na uvedené okolnosti — Sokrata objektívne poznať. Metodologickým východiskom je preňho dôsledná konfrontácia jestvujúcich správ o Sokratovi s jeho dobou. Svoju knihu začína preto výstižnou charakteristikou epochy, tej duchovnej atmosféry, v ktorej Sokrates žil a pôsobil. Sokratove osobné osudy opisuje v najužšej spätosti s jedným z najnapätejších období v aténskych (a vôbec gréckych) dejinách. Snaží sa čo najadekvátnejšie určiť Sokratovo miesto a jeho význam v dejinách Atén a gréckej kultúry, odhalí historickú a myšlienkovú podmienenosť jeho učenia.

Jednou zo zložitých a často pertraktovaných otázok je Sokratov vzťah k aténskej demokracii. Sovietsky bádateľ odmieta rozšírený názor o Sokratovom antidemokratizme, resp. aris-